

GERMANISERINGSPOLITIKKEN I ØST-EUROPA OG GENERALPLAN OST

av Rolf Hobson

Rasepolitikkens byråkrati

Umiddelbart etter Polenfelttoget, i oktober 1939, opprettet Hitler *Reichskommissariat für die Festigung deutschen Volkstums* (RKF) under SS- og politisjefen Heinrich Himmler. Konrad Meyer, en anerkjent akademiker og spesialist innen landbrukspolitikk og "områdeplanlegging", ble hentet inn for å lede planleggingsstaben i RKF. Meyer ble den sentrale skikkelsen i utarbeidelsen av *Generalplan Ost*, den langsiktige planen for germaniseringen av Øst-Europa. Denne planen fikk direkte følger for både jødepolitikken og den nazistiske okkupasjonspolitikken i øst.

Som vanlig innenfor NS-systemet konkurrerte RKF om kontrollen over planleggingen med bl.a. Hans Franks administrasjon av Generalguvernementet (den delen av Polen som ikke ble annektert av Det tyske riket eller okkupert av Sovjetunionen), med Alfred Rosenbergs "Riksministerium for de okkuperte øst-områdene" (som i prinsippet skulle administrere det territoriet som ble erobret etter sommeren 1941) og med noen andre instanser. Disse klarte aldri å prege germaniseringspolitikken, som forble under Himmlers kontroll; den langsiktige planleggingen foregikk innenfor RKF og en annen nyopprettet organisasjon under Himmler, *Reichssicherheitshauptamt* (RSHA). Göring overdro sommeren 1941 ansvaret for å finne en "total-løsning på den jødiske spørsmålet" til Reinhard Heydrich, lederen av RSHA. Det var også Heydrich som i oktober 1941 første gang nevnte den pågående planleggingen av en befolknings-ekspansjon østover. Jødepolitikken og germaniseringspolitikken ble utviklet parallelt innenfor den samme instansen gjennom de månedene i 1941-2 da sentrale avgjørelser ble truffet. De overlappet i sine målsettinger, men var ikke identiske: Jødepolitikken omfattet fra og med *Wannseekonferansen* alle jøder i det tysk-okkuperte Europa, mens Generalplan Ost beskjeftiget seg med den langsiktige etniske nyordningen av Øst-Europa.

Nyordningen av Polen

Polen ble det første prøveområdet for en slik nyordning. Her ble metoder anvendt, og målsettinger forfulgt, som fra krigens første dager skilte nazismens okkupasjonspolitikk i øst fra den som ble realisert i vest. Høsten 1939 opprettet RSHA de første *Einsatzgruppen*, enheter bestående av SS-tropper, som utryddet det polske ledersjiktet i systematiske massakrer. Offiserer, akademikere og prester ble skutt i tusentall. Det var en del jøder blant disse, men på dette tidspunktet ble ikke jødiske menn skilt ut som en egen gruppe som skulle utryddes helt, for ikke å snakke om kvinner og barn. Den overordnede målsettingen var å redusere den polske nasjonen til et slavefolk uten ledere. av sult og sykdommer.

Wannseekonferansen - konferanse der Hitler og alle hans nærmeste deltok. Her ble beslutningen om utryddelsen av jødene fattet. Se eget dokument.

HL senteret
Senter for studier av Holocaust og
livssynsminoriteter

HL senteret
Senter for studier av Holocaust og
livssynsminoriteter

Operasjon Barbarossa var kodenavnet på det tyske angrepet på Sovjetunionen.

Barbarossa umiddelbare målsettinger

Erfaringene fra Polen dannet bakgrunnen for den germaniseringen av Øst-Europa som tok form som øverste målsetting for rasekrigen i øst. Her må man skille mellom de umiddelbare målsettingene, som deler av det tyske lederskapet mente kunne realiseres i månedene etter *Operasjon Barbarossa* i juni 1941, og de langsiktige forestillingene om hvordan Øst-Europa burde omformes for best å tjene tyske interesser. Offiserskorpset i Wehrmacht delte den nazistiske ledelsens vilje til å uttrykke "den jødiske bolsjevismen" i Sovjetunionen i en "krig mellom verdensanskuelser". Den kom konkret til uttrykk i "kommissarordren", som slo fast at alle funksjonærer i det kommunistiske partiet som ble pågrepet skulle skytes, og i behandlingen av sovjetiske krigsfanger: Over to millioner døde vinteren 1941-42 som følge av dødsmarsjer, sult og sykdom bak piggrådsperringer under åpen himmel. Byråkratiet i Berlin planla allerede våren 1941 å plyndre sovjetisk territorium for matvarer og andre ressurser. Den slaviske befolkningen i nordvest-Russland måtte desimeres for å fjerne "overflødige munner" og skape det jordbruksoverskuddet i Ukraina som i stedet skulle eksporteres vestover. Statssekretæren i landbruksministeriet regnet med at "titalls millioner" (zig Millionen) måtte sultes i hjel den første krigsvinteren, og både Göring og Himmler snakket om en befolkningsreduksjon på 30 millioner.

Dette er historiens største planlagte folkemord. Det skjedde ikke i dette omfanget fordi Den røde armés motoffensiv foran Moskva i desember 1941 forhindret at hovedstaden falt, og at landet ble delt mellom nord og sør, som var den militære forutsetningen for det "umiddelbare" utsultingsprosjektet. Deretter var det den langsiktige planleggingen av den etniske nyordningen som la føringene for befolkningspolitikken.

De langsiktige rasemålsettingene

Germaniseringspolitikken ble konkretisert i *Generalplan Ost*. Meyer skrev sin første versjon i 1940 og la frem en revidert utgave med denne tittelen sommeren 1941. Deretter ble planen bearbeidet innenfor RSHA i en versjon som bare er kjent gjennom en detaljert kritikk som ble skrevet av en representant for Rosenbergs ministerium. I mai 1942 forelå den siste revisjonen fra Meyers hånd, og ved årsskiftet ble den supplert av en *Generalsiedlungsplan* (overordnet plan for koloniseringen).

HL senteret
Senter for studier av Holocaust og
livssynsminoriteter

Detaljene endret seg underveis, så her skal bare tallene for de siste og mest langsiktige målsettingene gjengis. De overordnede målsettingene kan oppsummeres slik: De slaviske befolkningsgruppene skulle *desimeres* gjennom sult og fordrivelse av mange titalls millioner, mens den jødiske befolkningen skulle *utryddes*; gigantiske områder skulle *koloniseres* av millioner av "germanske" familier fra vest med det oppdrag å dyrke jorden gjennom slavearbeidet til den gjenværende befolkningen. Generalplanen kan dermed forstås som forberedelse til det siste stadiet i det som noen historikere har kalt Hitlers "tretrinnsplan": Tysklands kontinentale imperium skulle bli selvforsynt med mat- og råvarer; det ville dermed ikke lenger være sårbart overfor sjømaktenes blokadevåpen, og fundamentet ville være lagt for en fremtidig kamp om verdensherredømmet mellom kontinentale maktsfærer.

Konkret så versjonene av 1942-3 for seg at den tyske koloniseringsgrensen skulle utvides 1.000 kilometer østover, til en linje som gikk fra Leningrad til Krim. Dette området omfattet over 700.000 kvadratkilometer (m.a.o. det dobbelte av Norges territorium). 31 millioner mennesker skulle fordrives østenfor denne grensen fra Generalguvernementet, de baltiske statene, Ukraina, Hvite-Russland og selve Russland. Alle jøder (ca. 5 millioner) skulle forsvinne, mens de andre befolkningsgruppene skulle reduseres i overensstemmelse med fastsatte forholdstall. Bybefolkningen skulle reduseres drastisk for å styrke det agrare preget. Og over en periode på minst 20 år skulle flere millioner "germanske" familier (tyske, hollandske og skandinaviske) kolonisere området som bønder med mellomstore gårder.

Gjennomføringen, 1942-1944

Generalplan Ost var et produkt av akademiske spesialister i byråkratiske posisjoner innenfor et kaotisk system der mange instanser kjempet om innflytelse, men det er ingen tvil om at den uttrykte en politisk vilje som straks ble iverksatt i konkrete prosjekter. Himmler var svært interessert i det første utkastet og sa i en tale han holdt i 1940 at "Generalplanen for nyordningen av et område på rundt 200.000 kvadratkilometer er ferdig utarbeidet og vil bli iverksatt allerede i første halvår av neste år."* Politikken kunne ikke gjennomføres systematisk fordi fronten aldri stabiliserte seg tilstrekkelig til at okkupasjonsmyndighetene kunne konsentrere seg om annet enn kortsiktig plyndring. Men målsettingene virket veiledende for den økonomiske utnyttelsen og for den måten befolkningen i disse områdene ble behandlet.

HL senteret
Senter for studier av Holocaust og
livssynsminoriteter

Det ble stilt opp et klart rasehierarki, der de slaviske gruppene bare hadde verdi i den grad de representerte et reservoar av arbeidskraft, mens den jødiske befolkningen ble systematisk utryddet som "nutzlose Esser" (unyttige munner) for å frigjøre matressurser. Fordrivelse østover av uønskede befolkningsgrupper ble erstattet av massakrer på stedet. Forskningen har ikke begynt å slå fast i hvilken grad systematisk nedslaktning av slaviske grupper skjedde i overensstemmelse med slike økonomiske prioriteter, men det virker sannsynlig at det har eksistert slike føringer, og at overgrepene overfor den ikke-jødiske befolkningen ikke bare ble begrunnet med "kampen mot partisanene", men også ut fra langsiktige befolkningspolitiske overveininger. I dette bildet hører med at over 60% av de sovjetiske krigsfangene (3,3 millioner) døde i Wehrmachts leirer; at de som overlevde bare gjorde det fordi tyske myndigheter trengte deres arbeidskraft; og at ytterligere syv millioner østeuropeere ble sendt til tvangsarbeid, hovedsakelig i Tyskland. "Tilintetgjørelse gjennom arbeid" synes å ha vært en veiledende målsetting for flere av de fangekategoriene som ble satt til tvangsarbeid.

Til oppsummering kan det slås fast at germaniseringspolitikkenes endelige målsettinger kom klarest til uttrykk i *Generalplan Ost*. Den la de overordnede føringene for behandlingen av de slaviske og jødiske befolkningsgruppene i de okkuperte områdene selv om den aldri kunne iverksettes systematisk. Disse føringene bestemte hvilke grupper som ble utsatt for de mest radikale tiltakene etter hvert som den økonomiske plyndringen forårsaket en ekstrem knapphet på ressurser. *Generalplan Ost* har sannsynligvis også spilt en rolle under utviklingen av slaveøkonomien i det okkuperte Vest-Europa (ikke minst i Norge), i den forstand at rustningsøkonomiske behov skapte en etterspørsel etter arbeidskraft som ble tilfredsstilt av et tilbud produsert av befolkningspolitiske prioriteter i øst.

Litteratur

Mechtild Rössler, Sabine Schleiermacher m.fl. (utg.): *Der „Generalplan Ost“. Hauptlinien der nationalsozialistischen Planungs- und Vernichtungspolitik* (Berlin, 1993).

Rolf-Dieter Müller: *Hitlers Ostkrieg und die deutsche Siedlungspolitik. Die Zusammenarbeit von Wehrmacht, Wirtschaft und SS* (1991).

Christian Streit: *Keine Kameraden: die Wehrmacht und die sowjetischen Kriegsgefangenen 1941-1945* (1991).

Ulrich Herbert (utg.): *National socialist extermination policies: contemporary German perspectives and controversies* (2000) – inneholder flere korte oppsummeringer av nyere tysk forskning på engelsk.

---

* sitatet er fra side 11 i Rössler & Schleiermacher